

El paper cabdal d'Enric Prat de la Riba en els primers deu anys de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1917)

Enric Pujol Casademont

Universitat Autònoma de Barcelona

L'actuació d'Enric Prat de la Riba en la gènesi, la fundació i els primers anys de l'Institut d'Estudis Catalans fou certament decisiva, raó per la qual no ha de sobtar que la majoria d'historiadors l'hagin considerat com el «definidor i creador» de l'entitat, segons els termes que utilitzà Alexandre Galí en la seva monumental *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*.¹ I naturalment no ha de sorprendre tampoc que el mateix Institut li hagi reconegut la categoria de màxim fundador.

Prat de la Riba no figurava en el grup dels vuit membres que configuraren la primera corporació, però el dictamen-acord de constitució de l'Institut del 1907 ja preveia que el president de la diputació provincial presidís, amb veu i vot decisiu, totes les sessions en què s'havien de prendre resolucions que comportessin despeses i també aquelles en què s'havien de nomenar nous membres. Així, doncs, des de la posició de president de la Diputació, Prat de la Riba va poder regir, de fet, tota la institució. I continuà en aquesta posició preeminent quan esdevingué, a més a més, president de Mancomunitat de Catalunya el 1914.

1. L'IEC en l'estratègia del catalanisme polític de principis del segle XX

La raó bàsica d'aquesta preeminència de Prat de la Riba és el vincle que existí, ja des del seu origen, entre l'Institut i el poder polític autòcton. L'Institut fou cabdal per al moviment catalanista que el 1907, gràcies a la coalició unitària Solidaritat Catalana, va aconseguir el control polític de la Diputació de Barcelona. Des d'aquesta instància de poder es començà a desplegar el que es va anomenar l'*estat regional*, que va prendre una concreció institucional nova amb la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925).

1. Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1978-1986, 23 vol. Galí dedicà tot un volum a l'Institut d'Estudis Catalans, el xvii (1986).

Per a poder fer aquest desplegament era bàsic bastir el que ara en diríem *estructures d'estat*. L'Institut era una de les més importants, d'aquestes estructures d'estat, i per això fou una de les primeres que es van crear, ja el mateix 1907.² Val a dir que aquesta consideració de l'Institut com a estructura d'estat actualment la manté més que mai, com recordà l'altre dia el president de la mateixa entitat, Joan-Domènec Ros, en la conferència inaugural del curs 2016-2017. I cal esperar que la pugui desenvolupar plenament en un futur ben pròxim.

De fet, la fundació d'una institució autòctona d'alta cultura, ben dotada econòmicament i humanament i que fos un veritable motor de desenvolupament cultural, era una reivindicació reclamada pels sectors intel·lectuals més conscients i dinàmics des de molts anys enrere, pràcticament des de l'inici de la Renaixença, a la primera meitat del segle XIX. Tot i que al llarg d'aquell segle XIX es constituïren nombroses institucions culturals, no fou fins a la primeria del segle XX que Catalunya tingué un poder polític autòcton (primer la Diputació de Barcelona i després la Mancomunitat de Catalunya) que va possibilitar la creació d'un centre (l'Institut) que, gràcies al seu caràcter públic, va rebre el finançament adequat i va tenir una incidència social que arribà al conjunt de la nació, a la totalitat de les terres de parla catalana.

Atesa la importància atorgada a l'Institut, no ha de sobtar que Prat n'assumís la direcció des del mateix moment de gestació de l'entitat i que no la deixés fins a la seva mort el 1917. Aquests anys que van des de la fundació, el 1907, fins al 1917, foren els més decisius a l'hora de configurar el que havia de ser aquest nou centre cultural. I veurem que Prat va tenir un paper destacat en tres moments cabdals de definició de l'entitat.

El primer moment fou el 1907, quan es fundà la corporació, amb vuit membres numeraris (el nucli fundador), sota la presidència d'Antoni Rubió i Lluch. Aleshores es determinà que inicialment calia centrar-se, de manera exclusiva, en els estudis històrics. Fou el que coneixem com a «Institut únic» (perquè només hi havia una secció: la que posteriorment es convertí en la Secció Històrico-Arqueològica).

El segon moment fou el 1911, quan es creà l'anomenat «Institut triple» i s'afegiren a la Secció Històrico-Arqueològica inicial dues seccions més: la de Ciències i la Filològica (que esdevingué la més famosa en la consideració pública, per la seva tasca de normativització lingüística)

I el tercer moment fou el 1914, quan es creà la Mancomunitat de Catalunya i l'Institut va convertir-se en un organisme assessor que va quedar perfectament integrat en la nova xarxa institucional d'aquest nou organisme polític i en la pràctica fou qui regí la seva actuació cultural i científica.

Vegem de manera més detallada l'actuació de Prat en cadascun d'aquests tres moments cabdals.

2. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I 1907 - 1942*, Catarroja i Barcelona, Afers i IEC, 2002.

2. Gestació i fundació de l'Institut (1907)

La paternitat de la idea de creació de l'Institut no és, ara per ara, gaire clara.³ Un dels membres del nucli fundador, Jaume Massó i Torrents, va explicar: «Un dia, en Pijoan [Josep Pijoan, que fou el primer secretari de l'IEC], parlant amb en Prat de la Riba, va insinuar-li la idea de la creació d'una institució d'alta cultura. En Prat va cridar-nos a en Rubió i Lluch i a mi. Tots quatre vam convenir que la novella institució podria dur el nom d'Institut d'Estudis Catalans».⁴

Per la seva banda, un altre dels membres fundadors, Pere Coromines, atribuï la primera idea a qui fou el president de l'entitat, Antoni Rubió i Lluch: «[...] en certa manera, es deu a ell la seva fundació perquè, tornant d'Itàlia, donà a Prat de la Riba la idea de crear una institució semblant als Instituti di Storia Patria que havia visitat en aquella Península».⁵

Certament, tant Pijoan (que fou el primer secretari general de l'Institut) com Rubió i Lluch (que en fou el president) van tenir una actuació decisiva en aquella fase fundacional, però en les dues versions donades suara es fa patent que Prat era qui tenia la capacitat real de dur a terme aquesta fundació.

El nucli inicial, els vuit membres fundadors, van ser: Guillem M. de Brocà, Pere Coromines, Jaume Massó i Torrents, Joaquim Miret i Sans, Miquel dels Sants Oliver, Josep Pijoan, Josep Puig i Cadafalch i Antoni Rubió i Lluch.

Prat fou una figura clau en el nomenament d'aquests membres, perquè sense el seu aval no haurien estat ni tan sols proposats. I va imposar-los contra el criteri d'altres membres (com succeí, per exemple, amb Guillem M. de Brocà, que no tenia el suport de Pijoan). Val a dir que aquest darrer, Pijoan, tenia tota la confiança de Prat, per la seva joventut, el seu entusiasme i la seva gran capacitat de treball. I de manera no tan oberta, el president de la Diputació comptava també amb Puig i Cadafalch, amb qui, segons Jordi Galí, feien un «tandem» que era un xic dissimulat «perquè no semblés la piconadora de la Lliga».⁶

Alguns testimonis qüestionen que Prat hagués —com s'ha dit— imposat la seva voluntat d'una manera absoluta en l'elecció dels membres. Així, s'ha remarcat que no sortí elegit l'escriptor Raimon Caselles, que era redactor de *La Veu de Catalunya*, l'òrgan de la Lliga, i amb qui Prat tenia una gran amistat. Alimentà aquesta idea Jordi Rubió i Balaguer, que va assenyalar que Prat havia acollit amb mal humor

3. Actualment l'investigador i editor Josep Massot i Muntaner duu a terme una recerca sobre aquest període de gestació que podria aclarir aquest i altres punts que fins ara eren controvertits o desconeguts.

4. Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Cinquanta anys de vida literària 1883-1933*, Barcelona, Tipografia Emporium, 1934.

5. Ho feu en un parlament d'homenatge en la sessió plenària del 15 de juny de 1937. Vegeu Actes Generals del Ple de l'IEC, Barcelona, Arxiu Digital de l'IEC.

6. Jordi Galí, editor i gran coneixedor de l'obra paterna, em facilità personalment aquesta observació que li agraeixo sincerament.

la proposta d'incloure Pere Coromines en el grup inicial.⁷ Però precisament Joan Coromines (fill de Pere Coromines) va explicar l'estratègia que Prat havia seguit en aquest cas: «L'habilitat de Prat consistí a fer creure que volia Caselles de totes passades i no era entusiasta de Coromines, per l'esquerranisme d'aquest, i a transigir a l'últim deixant caure Caselles, resignant-se amb Coromines i posant com a condició final un augment de consignació pressupostària que permetés l'entrada de Brocà».⁸ Coneixent l'habilitat de Prat, aquesta explicació sembla ben plausible.

El que sí que sembla que era una intenció ferma de Prat, però que no aconseguí, fou fer-hi entrar un membre afí als lerrouxistes, cosa que no va ser possible senzillament perquè no es va trobar cap candidat òptim. La intenció era donar una imatge de pluralitat i d'equilibri intern, que Prat intentà mantenir sempre, i no tan sols a l'Institut, sinó també a la resta d'institucions regides primer per la Diputació de Barcelona i després per la Mancomunitat de Catalunya.

L'historiador Albert Balcells ha assenyat que aquest propòsit conciliador responia, més enllà d'una convicció personal, també a una necessitat política, perquè la Lliga no tenia una majoria suficient per prescindir d'aliats.⁹

També el mateix Balcells ha insistit en un aspecte fonamental pel que fa al paper preeminent de Prat en la configuració de l'Institut. Prat tenia al cap una idea molt concreta del que havia de ser la nova entitat. Volia que fos «una comissió de treball, un equip de promotors de la recerca, un centre d'investigació, no pas un simple cos d'individualitats preclares».¹⁰ Ben lluny, doncs, de la idea d'acadèmia honorífica, que consagrava una determinada celebritat amb el seu ingrés a l'Institut. Volia un centre d'estudis modern. I així va quedar establert en els documents fundacionals.¹¹

3. Primers passos de l'Institut únic (1907-1910)

L'Institut havia de funcionar de manera conseqüent amb els seus propòsits fundacionals i havia de tenir també un important suport social que el percebés com quelcom útil per a la comunitat. I en aquest objectiu, Prat era una peça fonamental. Com va assenyalar Alexandre Galí, «era ell qui d'una manera gairebé personal responia de la nova institució davant de la corporació provincial i de tot Catalunya

7. Jordi RUBIÓ, «Los dos equipos de Prat de la Riba», *Destino* (25 juliol 1967), p. 26-29. Reeditat a *Mestres, companys i amics*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

8. Pere COROMINES, *Diari i records de Pere Coromines*, vol. II, Barcelona, Curial, 1974, p. 31. L'edició és a cura del seu fill, Joan Coromines, que hi adjuntà moltes opinions personals.

9. Albert BALCELLS, Enric PUJOL i Jordi SABATER, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona, Proa, 1996. Vegeu sobretot «Els òrgans centrals de poder».

10. Albert BALCELLS, *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, IEC, 1998, p. 8.

11. Vegeu els annexos «Documents fundacionals» a Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut*, p. 341 i seg.

i de l'èxit, per tant, del noble projecte de restauració de la mentalitat científica de la nostra terra».¹²

Per això, ja des del principi, Prat estimulà les realitzacions concretes i indiscutibles, com ara les publicacions. L'edició immediata d'una obra d'estudi o de recerca es convertí en un objectiu prioritari per a justificar davant els mateixos organismes públics l'existència de l'Institut. Pijoan va explicar que Prat l'havia cridat per dir-li que calia que es publicués alguna cosa al més aviat possible, ja que aleshores ningú no entenia la funció de l'IEC i difícilment sense resultats tangibles es votaria cap partida important per a la nova institució.¹³ Així van néixer les prestigioses publicacions de l'Institut.

Una de les realitzacions més ambicioses de l'etapa inicial fou la de formar la gran Biblioteca de Catalunya, que responia a una necessitat molt sentida a causa del flagrant dèficit que aleshores existia en aquest àmbit. L'organisme, que va néixer com la Biblioteca de l'Institut, finalment es va convertir en un servei públic. I en aquesta conversió Prat tingué un paper sens dubte decisiu, ja que fou la Diputació qui va fer econòmicament viable la Biblioteca.

Per més que en els estatuts i en la composició del patronat que va regir la Biblioteca es féu evident el vincle que existia entre aquesta i l'Institut, cada cop va ser més clara la supeditació financera del centre bibliogràfic al poder polític. Oberta al públic el maig del 1914, fins al 1915 no es posaren els llibres a disposició dels lectors i s'hagué d'esperar fins al 1917 perquè entrés en funcionament l'aleshores innovador servei de préstec al públic. Segons el ja esmentat Alexandre Galí, «[e]l seu paper [de Prat] fou el de canalitzador de totes les forces, donant forma a la confluència d'aquelles variades i nobles aspiracions. Començant evidentment per Pijoan i seguint més endavant per Jordi Rubió, Francesc Martorell i Ramon d'Alòs».¹⁴

Des d'aquells primers moments fundacionals, a instància de Prat, l'Institut també abordà una funció insòlita fins aleshores: la realització d'informes per a les entitats públiques. Així, en una de les primeres sessions, la del 14 d'octubre de 1907, a proposta del mateix Prat s'encomanà una recerca de documents per a aclarir la disposició primitiva del Palau de la Generalitat, que en aquells moments havia de passar a la Diputació i que es convertí en la seva nova seu i també en la seva primera de l'Institut.¹⁵

Encara en aquesta etapa primicera, Prat definí una transcendental orientació futura de l'Institut en una memòria de l'entitat del 1909: «[...] així com la restauració dels Jochs Florals inaugurava el període de redempció exterior de la llengua catalana, la creació de l'Institut senyalava un nou període, el de la internacionalisació

12. A. GALÍ, *Història de les institucions*, p. 37.

13. JOSEP PIJOAN, «Les pintures murals catalanes», *Quaderns d'Exili* (Mèxic), núm. 9 (1944).

14. Reportat per Jordi GALÍ, *Qui és qui en la «Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936» d'Alexandre Galí*, obra inèdita, p. 205. L'autor me'n facilità una còpia i des d'aquí vull expressar-li el meu agraïment.

15. Vegeu Actes Generals del Ple de l'IEC, llibre 1.

de la llengua catalana y la seva consagració com instrument de cultura en la vida científica universal». ¹⁶ Cal advertir, però, que aquesta voluntat de projecció internacional que trobem ja tan nítida en la reflexió de Prat no culminà fins uns anys després de la seva mort, el 1923, amb el reconeixement de l'IEC per part de la Unió Acadèmica Internacional.

4. L'Institut triple (1911-1917), iniciativa de prat de la riba

Si la intervenció de Prat en l'etapa de l'Institut únic fou important, encara fou més marcada quan l'Institut, el 1911, esdevingué «triple» en incorporar les noves seccions Filològica i de Ciències. Fou el mateix Prat qui va decidir personalment quan era el moment de fer aquella ampliació i com s'havia de fer, i no pas els directius nominals del mateix Institut.

En una acta del ple del 9 de gener de 1911 consta que Prat exposà el pla d'Institut triple i, tot seguit, Antoni Rubió i Lluch (aleshores president de l'entitat) li agraià la deferència d'haver comunicat al ple el projecte abans de dur-lo a terme. ¹⁷

La decisió de Prat d'activar l'ampliació de l'Institut precisament aquell 1911 pot ser explicada per un doble motiu. D'una banda, perquè aquell any fou el d'inici de la campanya en pro de la Mancomunitat. De fet, l'Institut s'havia creat amb l'expectativa d'assolir una instància de poder polític que anés més enllà de l'estricta Diputació de Barcelona. I la Mancomunitat podia ser una fita en el camí cap a un govern autonòmic que tingués un poder polític molt superior al de les instàncies provincials (i a la seva suma), que era el que en el fons se cercava.

Un altre factor de pes podria ser el que va apuntar Alexandre Galí: la confirmació de Prat, el 1909, com a president de la Diputació barcelonina permeté que s'aprovés un emprèstit de cinc milions de pessetes amb el qual es va poder activar el projecte d'universitat industrial. ¹⁸ Quan l'any següent, el 1910, el projecte ja anava sol, Prat va tenir les mans lliures per a poder-se dedicar a l'ampliació de l'Institut.

I cal reconèixer que s'hi dedicà de valent. Com en l'etapa fundacional, va ser ell qui va controlar de manera absoluta el nomenament dels nous membres que es van incorporar a l'Institut. En una carta de l'abril del 1912 a Antoni M. Alcover, Prat ho deixava ben clar: «Tal com és la secció [Filològica], jo l'he feta, i els que la formen, amb una sola excepció, la d'en Guimerà, jo els he triat, com vaig triar també, amb una o dues excepcions només, els de les altres seccions». ¹⁹

Per tant, fou Prat qui escollí la immensa majoria dels nous membres, inclouent-hi el mateix Alcover. I naturalment també trià els qui esdevingueren grans fi-

16. *Anuari MCMIX-X*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1911, p. 9.

17. Actes Generals del Ple de l'IEC, llibre 10.

18. A. GALÍ, *Institut d'Estudis*, p. 68.

19. Citada per Albert BALCELLS, *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans*, p. 11.

gures de l'Institut d'aquells moments, com Pompeu Fabra o Eugeni d'Ors, *Xènius*. Fins al punt que hi incorporà també el seu confessor personal, Frederic Clascar, que val a dir que era també un prestigiós biblista que assumí l'ambiciós projecte de tirar endavant la versió catalana de la Bíblia.

El nou paper que tingué Eugeni d'Ors en l'Institut mereix un esment a part perquè esdevingué el secretari general de l'entitat (després de la marxa del país, el 1910, de Josep Pijoan). Però ara d'Ors era secretari general de tot l'Institut triple. Segons Enric Jardí, la relació entre Prat i d'Ors fou presidida per la fidelitat.²⁰ D'altres han remarcat la dependència de l'un envers l'altre. Així, Joan Fuster escrigué: «Prat de la Riba donà l'empenta i l'ajut que només el poder podia donar, i d'Ors ho decorà tot amb les pertinents decoracions».²¹ I afegí: «[...] els criteris i les receptes de *Xènius* no podien ser més oportuns; encaixaven perfectament amb allò que Prat volia i servien la classe dirigent amb indiscutible intel·ligència».²² Per la seva banda, Josep Pla encara fou més taxatiu: «El senyor Prat de la Riba havia suscitat, creat, la figura d'Eugeni d'Ors. El senyor Eugeni d'Ors, com a contrapartida, havia donat un rendiment explícit en la valoració de la cultura del país».²³

Més enllà de la simbiosi Prat-d'Ors (que encarnava a la perfecció la conjunció entre noucentisme i poder polític), *Xènius*, com a formulador del moviment, va conferir a tot l'Institut el caràcter d'institució màxima del noucentisme cultural. I aquest aspecte es veié reforçat pel fet que, a part d'Ors, també s'hi aplegaren altres figures emblemàtiques del moviment, com Josep Carner i Jaume Bofill i Mates.

La mort de Prat el 1917 alterà aquesta simbiosi, que coincidí precisament amb el nomenament d'Ors com a director d'instrucció pública de la Mancomunitat, cosa que li va permetre acumular un seguit de càrrecs molt importants en el tramit institucional de la cultura mancomunatària. Preeminència que es perllongà fins al moment que, el 1920, s'enfrontà amb la màxima autoritat política del moment: Josep Puig i Cadafalch.

5. Prat aferma el seu poder al si de l'Institut

A més d'escollir membres, Prat presidí les sessions plenàries i assistí a les reunions més importants de les tres seccions de l'Institut. L'historiador Rafael Olivar Bertrand ha aportat un testimoni molt revelador de la manera de procedir de Prat, en explicar com va aconseguir imposar Francesc Martorell (que li mereixia tota la confiança) com a membre adjunt de la Secció Històrico-Arqueològica quan aquesta

20. Enric JARDÍ, *Eugeni d'Ors: Obra i vida*, Barcelona, Quaderns Crema, 1990, p. 116.

21. Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona, Curial, 1985, p. 159.

22. Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, p. 158.

23. Josep Pla, *Homenots (primera sèrie)*, Barcelona, Selecta, 1958, p. 123; reproduït també a *Obra completa*, vol. XI, Barcelona, Destino, 1984, p. 277.

secció, en el seu conjunt, era adversa a aquest nomenament, a excepció de Puig i Cadafalch:

L'ocasió oportuna se li presentà quan en Martorell fou elegit per anar a València com a capdavanter d'una comissió cultural. En Prat es presentà a la Secció d'Història, pregà a en Martorell que sortís de la sala i, adreçant-se als presents [...] els informà del seu propòsit de nomenar Martorell membre adjunt de l'Institut, per revestir de més autoritat la representació a València. Un silenci gairebé glacial acollí les paraules de Prat. Les cares, reconcentrades en un menyspreu i una indignació que el respecte al president impedia de manifestar, no eren, certament per animar la iniciativa. Però en Prat semblà no haver esment sinó de les paraules d'en Puig i Cadafalch, el qual aprovà amb uns breus mots l'elecció presidencial. Després d'uns segons d'observació igualment silenciosa, en Prat féu entrar de bell nou en Martorell, per dir-li en veu alta que va fer estremir de sorpresa els qui seguien arborats d'indignació: «Ha estat nomenat membre de l'Institut... per unanimitat».²⁴

Amb actuacions com aquesta no ha de sobtar que el president de la Secció Històrico-Arqueològica, Antoni Rubió i Lluch, arribés a afirmar que l'Institut era el negociat de cultura de Prat de la Riba.²⁵

El poder de Prat, com en l'etapa anterior, es fonamentava en el fet de ser el màxim representat polític. Primer, durant el període 1911-1913, com a president de la Diputació de Barcelona, i a partir del 1914, també com a president de la Mancomunitat. Amb l'Institut triple la figura de president de l'entitat encara va prendre més força que en l'etapa inicial de l'Institut únic. En aquesta nova fase, iniciada el 1911, la presidència era ocupada, per torns, per cadascun dels presidents de les seccions de manera que tots tres exercissin el càrrec al llarg de l'any (és a dir, quatre mesos cadascun). En una estructura així, Prat era qui assegurava, de fet, la continuïtat en la direcció de l'Institut, ja que exercia el seu domini al llarg de tot l'any i davant tenia no només un president de l'IEC, sinó tres que s'havien de repartir la funció per una durada de temps molt limitada i que difícilment podien tenir un control real de la gestió de l'entitat.

Malgrat aquest fort control, Prat va haver de fer front a les primeres dimissions explícites. Miquel dels Sants Oliver, del nucli fundador, presentà la dimissió el 6 de juliol de 1914, en una reunió de la Secció Històrico-Arqueològica, al·legant raons de feina. Sembla, però, evident que la renúncia tenia motivacions polítiques, ja que tingué lloc precisament quan la Lliga Regionalista desautoritzà la posició d'Antoni Maura, de qui ell era un decidit partidari.

24. Rafael OLIVAR BERTRAND, *Prat de la Riba*, Barcelona, Aedos, 1964, p. 228. L'historiador explica que es basa en el testimoni de Ferran Soldevila, que aleshores era secretari redactor de l'Institut i com a tal havia assistit a la reunió.

25. Recollit per Albert Balcells a *Enric Prat de la Riba*, p. 11.

Un any després d'aquesta dimissió, el novembre del 1915, fou el mateix president de la Secció Històrico-Arqueològica, Antoni Rubió i Lluch, el que presentà la renúncia, però no com a membre de l'Institut, sinó al càrrec de president. La raó fou una topada amb l'altre polític fort de la casa, Josep Puig i Cadafalch, que fou qui finalment obtingué la presidència de la Secció. Per una carta a Alcover, del 18 de setembre de 1917, coneixem el rerefons de l'afer. En la missiva, Rubió diu que «Prat va ser l'únic que en el cas de la meva dimissió [...] va mostrar-se neutral».²⁶ I afegeix: «[...] jo no vaig voler acceptar la Vicepresidència. M'he quedat de soldat ras. Ara el qui presideix realment es el "manyefla" de qui li he parlat, causa primordial de la meva dimissió [vol dir Puig i Cadafalch]».

També hi explica els motius pels quals no féu un trencament radical amb la institució: «Jo hi tinc a l'Institut a n'en Jordi [Rubió], que es el que ha fet l'obra mes seria y abnegada [...] creant se pot dir la seva magnífica Biblioteca [...] Además jo no'n tinc prou amb la càtedra per viure [...] Jo necessito ser membre de l'Institut, y professor de literatura catalana i encara Consul de Grècia [...] Ja sap V. com les gasten els cacics del catalanisme i sobretot la jovenalla exaltada que'ls segueix i obeeix incondicionalment».²⁷

6. La normativa lingüística passa a primer terme

Amb la instauració de l'Institut triple, el tema de la normativització lingüística passà a un primer pla i cal tenir en compte que la resolució d'aquest «magne problema» (segons la definició d'Alexandre Galí) fou una de les conquestes més importants tant de l'IEC com de l'estat regional. I Prat hi tingué un paper no pas menor. No debades, la resolució del problema fou possible gràcies a l'acció combinada de la proposta reformadora de Pompeu Fabra amb una acció de govern (primer de la Diputació i després de la Mancomunitat).

El pas fonamental fou la publicació el 1913 de les *Normes ortogràfiques*, signades per la totalitat dels membres de l'Institut i ràpidament acceptades per un gran nombre d'escriptors, publicacions i entitats. La proposta d'establir aquesta normativa sembla que no sorgí de la Secció Filològica, sinó de la de Ciències, necessitada d'una ortografia unitària per a les seves publicacions. Així, el mateix any de la fundació de l'Institut triple, el 1911, es constituí una ponència ortogràfica en què participaren membres de totes les seccions i on Fabra aconseguí introduir, malgrat certes concessions, algunes de les seves propostes més innovadores.²⁸

26. Joan JULIÀ I MUNNÉ, *L'inici de la lingüística catalana: Bernhard Schüdel, Mn. Antoni M. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans. Una aproximació epistolar, 1904-1925*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 303.

27. Joan JULIÀ I MUNNÉ, *L'inici de la lingüística catalana*, p. 304.

28. Sobre el procés de normativització, vegeu els llibres de Mila SEGARRA *Història de l'ortografia catalana* (Empúries, Barcelona, 1985) i *Pompeu Fabra: L'enginyer al servei de la llengua* (Empúries, Barcelona, 1998).

Òbviament, la solidesa gramatical de Fabra contribuï a l'acceptació majoritària de la normativa, però no es pot pas minimitzar l'apel·lació pública al patriotisme que féu Prat de la Riba des de *La Veu de Catalunya*, el 31 de gener de 1913, perquè fossin acceptades les *Normes*, ni el suport que reberen de l'estat regional i de l'Ajuntament de Barcelona.²⁹ La normativització fabriana féu possible l'assumpció d'una política normalitzadora institucional i aquesta facilità la implantació de la reforma lingüística. Tant Prat com els principals polítics catalanistes eren ben conscients que, mitjançant la institucionalització cultural i política, la llengua catalana podia accedir a la categoria d'idioma «d'estat» i, des d'aquesta posició, emprendre una reforma lingüística que havia de fer viable la seva normalització social.

En l'origen de tot el procés ja hi trobem la iniciativa de Prat, que, com s'ha dit, confegí la Secció Filològica a la seva mida. Cal no oblidar tampoc que fou ell qui va fer possible que Fabra, el 1912, deixés l'Escola d'Enginyers de Bilbao i tornés a Barcelona per a dedicar-se per complet a la filologia, com a titular de la càtedra de Llengua Catalana de la Diputació de Barcelona i com a cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut.

En aquells moments inicials, Prat ja reconeixia que les màximes autoritats per a tirar endavant el projecte de normativització eren Fabra i mossèn Alcover (ja que eren els que més pròpiament es podien considerar filòlegs) i segurament es veia amb prou força per a fer compatibles l'un i l'altre, malgrat les seves diferències de criteri, de caràcter i de filiació ideològica.³⁰ L'allunyament físic d'Alcover es produí el 1914 i això facilità el domini de Fabra en la Secció. El conflicte entre Alcover i l'Institut, però, no esclatà plenament fins a la mort de Prat. Fou el seu substitut al capdavant de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch, qui va haver d'afrontar la crisi i qui arribà a rebutjar, el 1918, una solució de compromís que sembla que fins i tot Fabra hauria acceptat: una solució centrada en l'autonomia d'Alcover a l'Institut perquè dugués a terme l'obra del *Diccionari de la llengua catalana* (l'actual *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll).

Malgrat la ruptura d'Alcover amb l'Institut i el gran rebombori públic que el fet provocà (potser encara més gran que el motivat per l'expulsió de Xènius), la reforma fabriana va tirar endavant i es va imposar als seus detractors. El mateix 1917, any de la mort de Prat, s'aprovaren les *Normes* reformades i Fabra publicà el seu *Diccionari ortogràfic*. L'any següent, el 1918, el filòleg va poder editar la *Gramàtica catalana* i el *Curs mitjà de gramàtica catalana*. El procés normativitzador va culminar amb èxit arreu de l'àmbit lingüístic en poc més d'una dècada, ja que,

29. El «Missatge amb motiu de la publicació de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans» és reproduït a Enric PRAT DE LA RIBA, *Obra completa 1906-1917*, edició a cura d'Albert Balcells i Josep M. Ainaud de Lasarte, vol. III, Barcelona, Proa i IEC, 2000, p. 696.

30. L'absència continuada d'Àngel Guimerà i la mort de Maragall el mateix 1911 feren que la Secció Filològica quedés reduïda, en la pràctica, a cinc membres operatius: Alcover, Fabra, Josep Carner, Frederic Clascar i Lluís Segalà. Fins el 1917 no s'hi incorporà Nicolau d'Olwer (primer com a adjunt i l'any següent com a membre numerari). I després, el 1918, ja fora del període considerat aquí, s'hi incorporà Jaume Bofill i Mates. La triada Fabra, Carner i Clascar va permetre l'hegemonia fabriana a la Secció.

com assenyala Joan Fuster, «cap al 1931 es pot dir que l'actitud antinormalística era, tant a les Illes com al País Valencià i al Rosselló, minoritària i desprestigialda».³¹ I en aquest èxit innegable, Prat, com hem vist, també hi tingué un paper fonamental.

7. La Mancomunitat i l'Institut esdevenen un tot

La constitució oficial, el 1914, de la Mancomunitat de Catalunya (la primera institució amb poder polític propi des del segle XVIII) marcà un tombant en la història de l'Institut, perquè a partir d'aquell moment va ocupar un lloc central dins la política cultural del nou ens públic. De fet, es va convertir en un organisme d'assessorament i control tècnic dels serveis de més marcat caràcter científic i cultural que la Mancomunitat instituí.

La Secció Històrico-Arqueològica va veure potenciats serveis com el de Conservació i Catalogació de Monuments, el d'Excavacions o el de Conservació i Catalogació d'Arxius i Biblioteques d'Interès Històric; i en va poder crear de nous com el de Foment dels Museus Locals (1917) o l'Oficina d'Estudis Jurídics (1918). No cal ni esmentar la importància que adquirí aleshores la Secció Filològica, compromesa amb la feina de normativització i normalització del català, que esdevingué també el que ara en diríem una «línia estratègica» de la Mancomunitat. Pel que fa a la Secció de Ciències, cal dir que fou la que aleshores desenvolupà més serveis de nova planta: pensem només en el Servei Tècnic de Paludisme (1915), els seminaris laboratoris de Pedagogia (1918) i Filosofia (1918) o els serveis del Mapa Geogràfic (1915) i el Mapa Geològic (1915). O podríem esmentar l'embranchida que prengué aleshores la Biblioteca de Catalunya, amb la Xarxa de Biblioteques Populars que li fou adscrita i amb la creació de l'Escola de Bibliotecàries (1915), que estava estretament vinculada amb aquell projecte i amb el mateix Institut (que en bona part proveí el professorat de l'Escola).

En aquest nou marc de pràctica refosa entre la Mancomunitat i l'Institut, el poder de Prat encara va quedar més afermat. No ha de sobtar que, a causa del control efectiu sobre la globalitat de l'Institut que Prat exercia, mai ningú no es plantejà la necessitat que ell fos membre efectiu de la institució. En realitat, ser-ho hauria significat una retallada del seu poder, perquè el màxim càrrec que oficialment se li podia concedir com a membre era la presidència d'una secció i Prat, com a president de la Mancomunitat, tenia el dret de presidir el conjunt de l'IEC. No fou fins que es començà a copsar la importància de la seva malaltia (la malaltia d'Addison, que fou inguarible fins als anys seixanta) que es feren els tràmits perquè fos elegit membre numerari de la Secció de Ciències (en un nou àmbit dedicat a les ciències polítiques). En el Ple del 28 de juliol de 1917, que és el que el va elegir, es va dir que per

31. Joan FUSTER, *Literatura*, p. 148.

raons de salut no havia pogut prendre possessió física del seu càrrec ni havia pogut llegir el discurs a la sessió solemne de recepció.³²

L'interès per controlar l'Institut, en el cas de Prat, era per a assegurar que ocupés un lloc preeminent en la societat de l'època. En realitat, però, aquest interès responia a una estimació profunda envers una institució de la qual ell mateix es considerava el creador i el màxim responsable del seu desenvolupament i èxit. Una prova d'aquest sentiment d'estimació profunda ens la donà l'escriptor i periodista Agustí Calvet, que de jove fou un dels secretaris redactors de l'Institut, en el llibre *Tots els camins duen a Roma*:

Era com un d'aquells governants medievals, amics i protectors de la saviesa, que de tant en tant anaven a cercar repòs i alè, després de les batalles, a l'obra d'un claustre silenciós o en la pau industriosa d'un escriptori allunyat del món. L'Institut, per a ell, tenia d'una cosa i de l'altra. A penes se li presentava una avinentesa, s'escapolia de la Mancomunitat, sobretot a darrera hora del matí o al caient de la tarda. Els serveis del govern, els diputats, els visitants de nota, el cercaven debades: s'havia fos tot d'una. I era que, fent-se precedir d'un ordenança fidel, abandonava de sobte el despatx presidencial, creuava ràpidament el Pati dels Tarongers, s'enfilava per una escala interior i es feia obrir, entre replà i replà, una portella mig secreta que donava al lloc més amagat de l'Institut, per on es passava a la seva «sala daurada». Deia al seu acompanyant que no revelés a ningú on ell era i li assenyalava l'hora que havia de tornar a recollir-lo. L'home es retirava i Prat anava de dret a asseure's vora aquell finestral.³³

Deixem en aquest racó Prat abstret en els seus pensaments i posem punt i final a aquesta intervenció sobre la relació entre ell i l'Institut, que sens dubte fou una de les seves principals creacions.

32. Actes Generals del Ple de l'IEC.

33. GAZIEL, *Tots els camins duen a Roma*, vol. II, Barcelona, Edicions 62 i "la Caixa", 1981, p. 236-237.